

Vinoz tertos a Lidje
li 18 di may

Li Rantoele

BONTINS 2019 - L°89

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del Federâcion Walonreye-Brussele

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hête, 19, 6840 Li Tchesteau - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 3€ à limero ; abounmint po èn an èndjoliike 5€, papî 12 € - les deus 15€ - à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB (loukîz p. 2).

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécou-pure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Ardene, la k' i s'prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale,* evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifié). Mins eto, padecô e sistinme Feller.

Responsâvte

Les scrijheus sont responsâves di leus scrijhaedjes et les tchoezixheus d' desséns, des abondroets di leus radaptaedjes.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele

Abounmint

Houte di l' abounmint classike so papî, vos vos ploz eto abouner éndjolicmint. C' est 5 uros l' an, a-z evoyî sol conte del gazete. Po 15 uros, vos avoz eto l' papî.

Vos rçuvroz ene hârdêye (loyén) po-z aberweter li minme fitchî ki l' ci k' est imprimé. Sovint, i rexhe on gros moes divant l' evoyaedje pal posse.

I vos fârè co emiler a Lucyin Mahin (lucyin53@gmail.com) ki vos avoz payî èn abounmint éndjolicmint, et insi acertiner veste adresse d' emilreye.

sont metous dizo licince GNUF. Si polèt i esse riprins tot marcant Bén l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » sont sous licence de libre utilisation GNUF.

Èn rovyîz nèn ki :

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne); ea (fr. eau) se prononce ia ou ê, pratiquement in en Haute-Ardenne; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat), îⁿ (La Louvière, Ecaussines) ou èⁿ (Couvain); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, où, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et où à Nivelles, â se prononce au (ô), â, â, an, ou on selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, où à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

endè (end, ndè, nd) se prononce ènnè (ènn', 'nnè, 'nn') sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en d' ou d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêrchèssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : ceréjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (2000).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

Ene cope di deus (*Ène coupe di deûs*), on novea roman da Jean-Luc Fauconnier. Atchtâve a l' « Mâjhon des walons », po 13 uros + costindjes d' evoyaedje; kimandes: Aude Antoine info@elmojo.be

14-18, ça sereut l' dierinne (*Ça s'rouût l' dèrnière*) ramexhnêye d' arimés da Christian Quinet sol guere di catoize. 13 uros + costindjes d' evoyaedje sol conte d' *El mouchon d' aunia*. Racsegnes: christianquinet1@gmail.com

Bates di scrijhaedjes

Li concours **On·ene sicrijheu·se / on·ene dijheu·se** po 2019 a stî enondé.

I s' adjixh di trossî on tecse, di 10 royes (minimom) a 3500 caracteres (maccimom) sol tinme di l' adire (diferince) k' i gn a inte deus djins: payis di skepiance, avuzion politike, couleur di pea u di tchveas; mostrer ki ces diferinces la polèt esse ene ritchesse et k' ele sont respectâves.

Les tecses, måy eplaidîs, divèt esse evoyîs anonimmint, divant l' 30 di djun a Annie Rack; Rue de la paix, 18. 7370 Élouje (Doû). Les 10 meyeus seront eredjistrés li 11 d' decimbe tins d' ene finâle ki serè rschoûtâve so les 3 emissions « li shijhe walone », « Vive li Waloneye » eyet « Hainaut-Rachènes ». Ki : ci n' est nèn li scrijheu·se ki doet lére si tecse mins ene ôte djin (di dpus d' 15 ans). Racsegnes: annie.rack@gmail.com

Bate di noûmots del Fiesse às lingaedjes walons sol tinme des sintimints et des addjectifs absitroets. Loukîz p. 3 eyet so Berdelaedjes (p. 23).

Ratacaedje

Noûmots so les sintimints

Li bate di noûmots del Fiesse âs Lingaedjes walons candje di moenneu. C' est Romain Berger, prof di walon al Hôte Sicole Djanfosse a Lidje, et prezinteu di l' emission tève « Walonnou » li tént l' vierna ciste anêye cial.

Li tinme, ciste anêye ci, n' est nén sclintchire [pas vite gêné]. Tinoz vos bén âzès coxhes. C' est : « les valeurs, des sentiments et des qualificatifs abstraits ». Rén k' çoula !

Ratourner l' tinme

Bén vola ddja on prumî egzercece. Ratourner li tite do tinme e walon. Loucans ene miete si c' est âjhey. Et si nos trovans ces mots la dins les motîs franwal (francès-walon).

valeur : li franwal da Haust dene « valeur » et on vî mot « valixhance ». Li franwal di Nivele baye « valeur » mins, lu eto a on deujhinme mot avou ene sititchete [affixe] -ixh- : « valixheure ». Gn a on sfwait mot après Nameur eto, ca on rtrouve « valixhance » dins l' motî âs rimes da Léonard.

Disk' asteure, dji n' a stî cachî ki les motîs aberwetâves [téléchargeables] dedja rindjîs dins mi éndjole, ca dji n' sicrî nén astok di m' bibioteke papî.

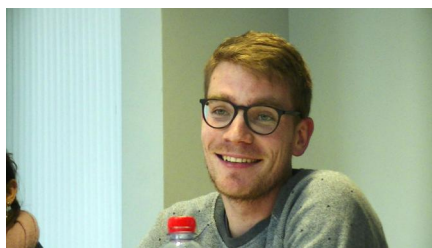
Mins – la co âk di bén, la – avou l' éndjolike, les walfrans (motîs walon-francès) polèt co rade divni des franwals. Loucans, linsi, dins les dictionnaires del Basse Ârdene. Si l' Francârd n' a ki « valeur », li motî d' Bive kinoxhe eto « valixhance ». Prindans don « valixhance » u « valixheure », si vos vloz.

Mins c' est nén l' tot. Est çki l' contnou di ç' mot la est l' minme ki l' ci do mot francès a ratourner. Dji rcrin k' nonna. Coppens mostere bén, lu, ki « valixheure » vout dire « équivalence » : el ~ d' ene noejhete di boure, d' ene pinte, d' ene gaeye di crâxhe, d' on kilo.

Adon, on n' pôreut kécfeye nén dire « l' oniestruté, c' est ene valixheure k' on aveut dinltins. »

Bén siya ! Si on fwait do stindaedje di sinse [extension de sens, métonymie]. Les raprindisses endè front « hay vos nd ârez hay vos nd âroz » dins les anêyes a vni.

Djans ! Metans tertos d' acoird. Dihans les vali-xheures morâles.

Sintimints

La gn a nén trop di mizere. Li mot soune bén walon, et pout esse rimetou come rimontans direk â latén, sins passer pâ francès. Nos dmeure don « qualificatifs abstraits ».

Dins l' Wikipedia walon, çou k' on lome e francès « adjectif qualificatif » est tradût simplumint « adjectif ». Paski pocwè ? Paski les ôtes, come « adjectif possessif, adjectif démonstratif » ont stî rbatijhîs « prezintoes » [présentatifs].

Tant k' a « abstrait », li Wiccionnaire walon nos atâvele on noûmot foirdjî dedja dins les anêyes 1990 « absitroet ». Il a stî etcherpinté so ene betchete ab- k' on trouve dins ene pitite pougneye di mots walons (abtinince, abshuveu), et l' adjectif « stroet ». Avou shuvance del rîle des troes cossoues, la k' on n' pout nén prononcî « aBSTRoet » e walon. Li ristitcheye voyale « i » vént bén a pont, po dner ene cogne k' on rtrouve naturelment dins on shuvion [séquence] come « ene sitroete voye ».

Oufti ! Vola don l' tinme del bate 2019 : « Valixheures

morâles, sintimints et adjectifs absitroets ».

Po fé des adjectifs

Dj' a toirtchî lanawaire on long tecse e francès so les picures k' on a po fé des noûs adjectifs ! Vos l' poloz lére sol djâspinreye « Li walon d' emon nozôtes », ridant « café du coin » (loukîz p. 23). Et gn a eto des hârdêyes so Wikinoveles et so les Berdelaedjes.

Dj' î cmince pa displiker li pocwè del sintince da Louwis Rumâke: li walon n' a waire d' adjectifs, pâ des adjectifs absitroets. Et l' ôte dijhêye da Lucyin Linâd come cwè l' walon n' est nén fwait po dvizer d' absitroetès sacwès. Ciste acertinance la rimete li walon do 20inme sieke avou l' francès u l' almand do minme trevén, deus lingaedjes k' ont stî ehâyîs dispu deus u troes siekes, et co hay. Âresse, nouv côps so dijh, les mots savants do francès (on pô moens di l' almand), adjectifs u nén, ni sont nén do francès, mins des edvincions fwaites avou des bodjes, des cawetes et des betchetes do latén et do grek. Li pus bele prouve, c' est k' on rtrouve les minmes mots e l' inglès, mins eto, di feye ca d' ôte [parfois], et rûsse u e-n arabe.

N' âyans don nén sogne d' edvinter dins nosse lingaedje et po nosse lingaedje. Ây mins nerén, nén leyî nos edvincions dins des ridants. Les rdire dins ses dvizaedjes – e walon, binamêye; e walon, dji vs e preye. Et les rmete dins nos scrijhaedjes. Adon, si scrire e walon, cabén k' i fâye deus côps dpus d' tins, kécfeye.

Lucyin Mahin, li 11 di decimbe 2018.

Eternâcionâ / Istwere / Beldjike

Loumoumba et mi (II)

A fiesse d' indepindance do Congo, li 30 di djun 1960, Patrice Loumoumba fijha on spitch haeyimiveus [haineux] la k' i n' mostrève ki les mwais costés do colnijhaedje [colonisation].

Totsu rade, ça a stî l' disdud dins l' pays. Nozôtes, dj' esténs a Boucavou, ki fourit evayi pa des tropes di milicyins k' î moennît herleme.

Tantea ki les sôdârs di l' ONU ont fwait evacouwer les blancs tot trevâtchant l' laetche Tanganica. Mins tot passant dizo l' dierin pont, les milicyins da Cachamoura saetchént après nozôtes a côps d' fizik.

Roviance

Vo nos rla don el Beldjike, et pitchote a midjote, ces laids cwârts d' eure la ont stî rovyîs. Dji n' wârdève come sovances ki les bons moumints passés dins les viyaedjes lon did tafwait, la k' les Congolès estént nos vrais soçons. Nozôtes, on n' côpève nén les mwins des noers, on n' elzès traitive nén d' tos les nos, ni les dôpiner a côps d' baston, come les cis do trévêns do Congo Yopôl II avént kécfeye fwait.

Rinde bon dvwer a Loumoumba el Beldjike ?

Pu, on bea djoû, dji n' sai pa ké sint, gn ava-st on mayer, pu

Mins pocwè l' voeyeut on voltî ?

C' est dandjreus a câze di s' coûte durêye come prumî minisse (nén co troes moes), et di si as-sazinaedje a 35 ans.

Kimint nd ariva-t on la ?

Djusse après l' dislaxhaedje oficir, Moyisse Tchombé, k' ovrève pol kipagneye bedje des menes do Catanga, va atourner l' police do Katanga (li province avou les pus grandès ritchesses di minrès) a n' nén ricnoxhe li govienmint cintrâ.

Tot djhant ki c' est po waeranti les Bedjes ki dmorêt làvâ, li Beldjike evoye des sôdârs à Catanga, et insi sotni l' govienmint dislaxhiveus [sécessioniste] da Tchombé. Mâgré l' arivêye di bleus casses, dimandés pa Kinchassa, li Beldjike rifuze di rsaetchî ses tropes. Adon, Loumoumba

èn ôte, pu co èn ôte ki decidît di fé oneur a Loumoumba. On loma ene rowe a s' no a Tchâlerwè. On lyi meta ene plake so li dvanteure del mâjhon d' veye di Mont. On lyi fijha ene posteure a Brussele. Et onk des borquimwaisse lâchî : « dji so fir ki c' est l' prumî côp k' on rind bon dvwer a cist ome la el Beldjike. »

Dji bolève. Rinde bon dvwer a èn ome ki ses sôdârs avént saetchî so mes efants, ça m' shonnéve foû scwere. C' est çou k' dj' a scrît à mayer k' aveut enondé l' idêye di posteure. Mins dji m' a fwait rbouter. L' afwaire aveut stî decidêye a l' unanimité do consej cominâ, pâr avou les vwès dl opôzucion.

Dins les scoles

Adon-pwis, e moes d' setimbe, tot drovant mi éndjole, dji tome so on dessén fwait pa les scolî-resse-s del sicole Guy Cudell di Brussele. Patrice Loumoumba esteut dessiné astok di Nelson Mandela. Ci tâvlea la aveut stî fwait al fén d' on rcweraedje sol colnijhaedje, eterprins tins

dl anêye di scole 2017-2018. Li prof di francès, nosse dame Sabiha El Yousfi, l' aveut minme prezinté divant l' Pârlumint.

Co on côp, dj' a potchî dins mes gobeyes. Et prinde li pene po scrire al minisse Marie Martine Schyns po critiker cist ovraedje la. Les dates ni sont nén tertotes djusses. Les tites ni respondèt nén à contnou. Les respondas (interviews) et les rcwerances dins les egurniyaedjes (ârtchives) sont fwaits sins spepieusté. Avou, come rizultat ene crawieuse avuzion di l' istwere do Congo bedje et da Patrice Loumoumba.

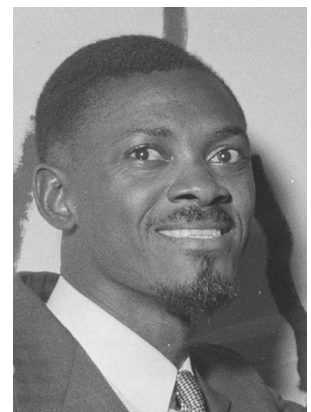
Po les Congolès d' Beldjike

... - mins nén tertos - Loumoumba a divnou on mârtir et on hero Mins pocwè, dabôrd, ont i vnou dmorer dins on pays ki leu-z idole veyeut evi [détestait] ?

Christiane Blanjean, k' a scrît la-nawaire on live e francès so ses sovances do Congo. Rac-

segnes :

ch.blanjean@gmail.com

dimande l' aidance di l' Union Sovietike, eyet e moes d' setimbe 1960, gn a des aidants et des scoleus sovietikes k' arivnut.

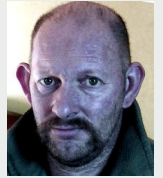
Vos sintoz Bén ki çoucial n' est nén fwait po plaire às Bedjes ni às Amerikins. Ki decidèt di l' assaziner. Li pus simpe, li fé livrer à redjime dislaxhiveus do Catanga, si pus grand innmi. Ces-ci l' vont fé fuziyî li 17 di djanvî 1961. Des policîs bedjes vont minme fé disparexhe si coir, tot l' dismantchant dins do seur soûfurike diné pa ene copagneye di menes.

Pablo Sarachaga, sol Wikipedia walon

Ecolodjeye / economeye

Mestî : dismanteu d' riketes

On dit k' dj' estans des barakîs. Mins sins nozôtes, ti payreus ene pâle [bêche] u ene schoupe [pelle] troes côps pus tchir à grand botike « Monsieu Tchipotaedje ».

Li rotaedje pol climat des Lefants et des djonneas, c' est bén. Mins ces-la et cesses-lales minmes ki vont roter, est çk' i n' sont nén todi pîlant dé leus parints tot bedivant après li dierinne marke di sûtifone ? U s' lever al dierinne broke, rater l' otobusse, et oblidjî popa u moman d' els aler moenner a scole.

Mi, dji boute pol climat tos les djoûs. Dji vos va dire kimint.

Disgoirdjî l' Afrike

Recupel, c' est l' soce di Brussele ki ramasse totes les riketes des ralouwaedjes (parks à contnaires). Dins les pitès comenes, i passèt on côp par moes, mins dins les grandès veyes, totsu bén deus troes côps del samwinne. Et les moenner après Brussele. Il ont bén on depot a Nameur, mins todi plin, a çou k' i djhèt.

Po ndè cwè fé ? Nouv côps so dijh, les evoyî e l' Afrike (par ezimpe à Benin ey à Togo), et les hiner la so ene pladje, tot onk so l' ôte. Adon-pwis, t' as des efants a pîs dschås k' arivèt la, et s' disberdeler po-z awè les meyeus bokets, k' i metèt so leu spale u so leu tiesse po-z aler rvinde po ene crombe mastoke a on ptit ferayeu del coine. Lu-minme les va dismonter et rvinde tchaeke categoreye e des mwaisses ralouweus [recupérateurs professionnels], k' endè vont fé des paletes di on mete cube. Adon, les anonci sol Daegntoele (les cis do Togo, sol waibe « espaceagro »). Si t' as les rnos stocaesses assez, t' endè pous atchter on lot d' dijh; u onk d' ene tone po les fiermints [métaux ferreux]. Li pris comprind l' tcheriaedje disk' à pôrt d' Anverse, et l' disdwanaedje. Ti rçûs èn avis, et t' as deus djoûs po-z aler cweri t' martchandijhe. Ôtrumint,

c' est 60 € pa djoû di stocaedje di rawete.

Pocwè nén mi ?

Mi, dj' a stî dins les ferayes dispu todi. Pocwè n' sayreu dj' nén di dismonter ces éndjoles electrikes la mi-minme. Oyi mins nonna. Si ti vas às ralouwaedjes et dmander d' end aveur, i n' t' è vlèt pont dner. Tot doet esse rimetou às Recupel ki dj' a dit. Adon, dimandans a Recupel lu-minme. Vos rmete des paletes por vos les dismonter ? Ahote monparan ! Eyou alez taper evoye çou ki n' vos convént nén ? Et les gâz des frigos ? Et cmint alez divistrer les bolons erunis ? Les stritchî avou des ôlmints u des prodûts tchimikes ? Et n' alez vs nén moenner bacara avou des foreuses et des diskeuses et disrindjî tot l' vijhnaedje ? Et stoper les voyes avou les camions ki vos vénront livrer et les cis ki vos pudront vosse martchandijhe ? Et tchike-tchak. Tot î a passé.

Dj' elzî a espliké ki dji fjheu do dismantaedje a setch. Avou on biesse toûne-visse et kékes clés et des soyetes às metàs.

Po les gâz di frigo, ça a stî pus målâjhey di trover l' pîce po mete e trô. Ti sins bén : c' est k' i gn a nén k' ene sôre, di gâz, dins les frigos (et dins les bombones di mâjhon u les cenes di chalumo). T' as l' R12, li 404, l' XP, li R22 et dji n' ti sai co tot cwè. T' chance eto ! gn onk di Djedene k' a ene machene ki dismonte li pot à gâz, et k' est capåbe di ristoker tchaeke sôre di gâz a pårt (gn a 6, 7 u ût bombones après l' machine). I m' a bén volou prinde les minnes. Vo m' la schapé di ç' costé la.

Po kès pris ?

Totes les riketes k' on rçût, c' est po rén. Mi, pareymint, dji dinrè les pots à gâz di frigo po

rén a l' ome di Djedene. Ci côp la, po nozôtes rivinde nos prodûts, c' est li lwè do martchî. Metans l' aluminium. Dispu ki Troumpe a rbouté l' aluminium d' Urope, ça n' vât câzu pus rén. 50 cenes do kilo. T' as ddja veyou des fotos des Amerikins. Gn a des viyès otos et des troyreyes ki trinnèt pattavå. Li Donal vout fé rmonter les pris dins s' payis, po fé ovrer les ralouweus did la. I vout rnetyî l' Amerike, dit-st i.

Pol moumint, li fier vât 175 uros del tone. Li rodje keuve, lu, si vind a 4,8 € do kilo. Mins dmwin, ça pout baxhî come ça pout rmonter. Metans, les Chinwès vnèt d' edvinter des rays di tchmin d' fier fwaites avou des vis plastikes. I fâreut 10.000 botayes po fé on mete di ray. Ça pout fé rmonter les trigus d' plastike et baxhî l' fier.

A kî rvinde ?

Tchaeke martchandijhe a ses ratchteus. Metans, les bindes di cassetes di muzike u d' videyo, les ancysins negatifs di foto et les radios d' ospitâ, c' est ene oujhene di Nanci ki m' ri-prind çoula. Dj' î va on côp l' an. Cwè çk' i fjhèt avou ? Dandjreus rissaetchî l' ârdjint. Mins c' est on scret d' fabricâcion. Ti n' as nén l' droet d' moussî dins l' oujhene. Ti vas a ene bawete. Gn a èn ovri ki t' vént prinde li martchandijhe. I t' fwait on bon. Ti passes à buro et t' es payî sol pî sol tchamp. Derichburg, ki ç' société la s' lome

Gn a ene ôte oujhene a Viyéso-Mouze [Vilé-sê-Meuze, divnou e francès: Villers-Se-meuse], li Patrec, mins zels, c' est des mwais payeus. A 30 djoûs et i paret k' i sont dins des mwaijhès afwaires [au bord de la faillite].

d' après on ressonda da Dimitri François al Rantoele-gazete, li 27 di fevrî 2019.

Spôrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (50)

Pign-ponk pol ralî

Adon k' on n' sait pus cwè edvinter po diminouwer l' CO2 et po djoker l' restchâfmint del Daegne, les otos d' ralî rôlnut todi e polouwant.

Les comikes di Grene Pice eyet Ecolo s' arindjnut po k' èm pitite vweteure èn rôle pus dins les grandès veyes sins rovî k' i tapnut des takes dissu les vweteures à mazoute.

C' est co todi les ptits k' on spotche

Eyet no ptit Louwis continouwer insi : « Les gros bateas (pacbots po les naivyines di plaijhance [croisières touristiques], et les poite-conteneus mannixhnut brâmint dpus k' nozôtes. Sins câzer des areyoplans et do kerozinne trop bonmartchî.¹

Tant k' âzès oujhenes, ele atchtèynut des droets d' epufkiner !

Bawaite, tos les gros, on les lait fé » !

Eyet po les vweteures di ralî ?

Rola, on î pinse, a rastrinde li polouwaedje... mins on n' sait nèn co cwè fé !

Les bastixheus d' otos eyet l' Federâcion djouwnut à pign-ponk e s' dijhant k' i fâreut prinde el vert tchimwin (come dijhnut les djonnes k' evont roter pol climat (Riloukîz vosse Rantoele 88 p. 18). Mins les adjinçneus d' ralîs pinsnut sortot a l' cwâlitè do spectâke !

I s' fâreut tolminme decider a prinde el bon viraedje, ca c' est

Nosse mwaisse sicrijheu, ki fwait 3000 km e-n oto po rivni el Walonreye, anichtèye moens l' air insi, ki s' il âreut yeu prins on biyet d' avion, minme avou l' zenk rimpli d' voyaedjeus.

ene sacwè k' est dins l' air do tins.

Gn a sacwantès samwinnes, Peugeot, VW eyet Audi s' ont minme ersaetchî do Mondia di ralî-cross a câze ki ciste aroke la n' aveut nèn vnou clairmint foû.

Paretret k' les construjheus èn volnut nèn candjî les reglumints. Portant, d' èn ôte costé, i cachnut felmint di fé des novelès vweteures avou les novès tecnodjeyes. Mins po candjî les regues po les ralîs, i trovnut ki c' est a l' Federâcion di mostrer l' voye a shure. Do costé del Federâcion, i lâchnut ki les fjheus d' otos doevnut drovi des pisses di tuzaedje.

Cwand dji vos dvizève di pign-ponk !

Ene afwaire est seure : i volnut trover des rexhowes (solutions) po n' nèn rastrinde les perfôrmances eyet l' espectâke. Eyet co ! a l' condition ki ça n' costève nèn trop tchir !

Bref a dire, onk dit ene sôre eyet l' ôte dit l' ôte.

Ene vweteure di coûsse doet rôler avou on moteur al combustion eyet continouwer a fé do brut !

On grand coreu a trové ene vudindje, c' est Makinen ! Câzumint tos les ralîs finixhnut l' djournêye avou ene estape especiâle. Adon, pocwè n' nèn fé rôler l' vweteure on djoû

avou on moteur ordinaire eyet l' leddimwin avou moteur gategbok (ibride) !

Bén seur ki ça n' tént nèn d' as-tampé, hin, çoula !

Tant k' a no tchampion walon, Neuville, i trove ki des otos avou on moteur maxhî (ibride), ça pôreut passer. Eyet minme mî ki l' electrike. Mins i rcnoxhe eto ki totes les tecniques po n' nèn furler l' enerdjeye pôrènt co aler po les coûsses so çircût mins nèn dins les ralîs. Èn fouxhe dedja k' à frinaedje wou çki les moenneus

s' amuznut a fé rider l' oto!

Eyet l' sâvrité laddins ?

Gn a co sovint des accidints dins les ralîs. Adon, radjouter on moteur electrike sereut kécfeye riskeus.

Purdans l' egzimpe d' ene vweteure ki s' eschape su l' costé del voye. Les djins evont radmint po l' pouûssî. Avou les moteurs electriques, i pôrènt esse electrocutés.

Les construjheus èn sont nèn presses a prinde des sfwaits risses. Paski c' est côper l' coxhe k' i sont-st ashîs dsu.

Vos compudroz k' s' i fât radjouter des batreyes ecolodjikes, ça frè do pwès (200 a 300 kilos d' pus). Les vitesses di rôlaedje vont baxhî. Houte di çoula, cwand gn âra on sbeulaedje [collision], ça serè pus dandjreus. Tant k' â pris,... taijhans nos co !

On n' est nèn co foû di spe-xheur, cwè !

Jean Goffart, li 17 di fevrî 2019

Nateure

Les fonnets e bontins

Av dedja veyou ene grosse wesse, 3 cintimetes longue, å bontins u del campagne ? U e wayén-tins, come li cene dji dji sorprinda so mes fleurs pol Tossint li 20 d' octôbe di l' anêye passêye.

El prinde e portrait – a 40 cintimetes : ele n' aveut nén l' air sibarûle – pu vorer addé m' sour biyolodjisse, et dmander cwè.

« fonnet » et li cpagneye

Oyi, taiss, c' est on fonnet [fon.nè, frelon]. Waite ses deus antenes k' ont l' air d' ene pitite fonne (fotche). C' est po ça k' on l' lome eto « fotchrê ». È-n inglès « hornet » (pitite coine), co on mot k' a vnou cweri ene cawete « -ete » dilé les Walons u leus cuzéns normands, et l' rimete so on bodje tâjhon (« horn », coine).

Si les inglès el lomnut insi, sacwants Walons, tant k' a zels, li houkèt « l' inglès ». Paski pocwè ? Paski, cwand il a yeu piké ene djin u ene biesse, i s' sâve raddimint : i « file a l' inglèsse ». Did la li spot « eraler come on fonnet » (cwiter sint târdjî, sins câzer ene munute).

Ôte pàrt e walon, c' est ene « waisse di tchvâ ». Pocwè l' addjectivire [locution] « di tchvâ ». Pask' ele s' atake às tchvâs, vos diront sacwants. Couye berdouye ! vos diront ds ôtes. C' est pask' elle est grosse. Come on dit « scrire avou des letes di tchvâ » u awè « ene five di tchvâ ». Po racoirder les deus, on pôreut tuzer ki les tchvâs dinlins alént tcheryî les fours dins les prés. Oyi, mins les fotchrês fwaiynut voltî leu wespireye dins des grands âbes, come les ôneas metou tot do long des ris. Li fonnet n' est nén atacant, apus k' on aprepeye si wespireye [guêpier] di pus près d' 5 metes Adon, tote li colneye pout avorer so l' aprepieu [celui qui s'approche].

Ene pikeure di fonnet ni fwait nén dpus d' toirt k' ene di wesse. Portant, li mâle rilomêye di l' nost « inglès »

vout k' i n' fât k' ene hagneure po touwer ene djin et cénk po touwer on tchvâ. Co ene viye minte. Li veur, c' est k' sacwants djins sont-st alerdjikes å velin d' wesse, et k' i gn a ddja yeu des moirts avou ene pikeure di fotchrê... u d' wesse ordinaire.

d' Urope u d' Azeye ?

Mins non pus, dit-st ele mi sincieuse sour, c' est motoit on fonnet d' Azeye. Ene indje [espèce] k' a stî ramoennêye di Chine pa èn apoiteu d' potreyes di djârdén, et ki s' a spârdou enawaire.

Kimint sawè ? Pa Wikipedia, todi seur. Mins eto pa ene rilêye di gazetes so les biesses, sicrites pa on mwaisse di scole di Neuilly-lès-Haies, e les Ardenes di France. Come mi soçon Biernåd do Tchestea a tote li coleccion, c' est lu ki m' mostra les troes limeros k' i gn a so les fotchrês ! Et ki rprind, djoû après djoû, li vicaedje di ces insekes la, do bontins disk' al Sint-Rmey.

Mins divant do cminci, responde al kesse di sawè ké sôre di fonnet k' c' est : li cene do payis « *Vespa crabro* » u l' cene d' Azeye, li « noer fonnet ».

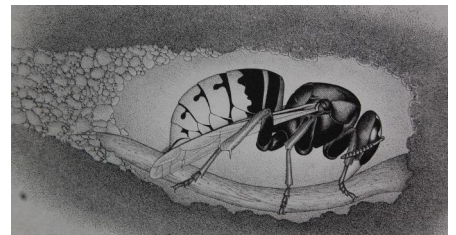
On ptit rcweraedje sol Daegntoele nos mostere ki l' fotchrê aziyatike a ataké a si stramer el France e 2004, a pàrti d' Bordo. E 2016, il esteut ddja dins des dipårtumints vijhéns del Walonreye. Li minme anêye, on trova ene colneye dins l' Hinnot, a Bruniau [Brunehaut]. Mins pus

rén après ça di nosse costé.

Avou ça ki l' fonnet d' Azeye est brâmint pus noer so s' cofe [thorax] et so s' vinte [abdomen]. Nos avans don Bén a fé a on fonnet d' Urope. Si polans dju shuve pådje pa pådje li vicaedje del biesse come el discreynut les ârtikes del « Houlote ».

Dispiertaedje des meres

Les meres-fonnetes a vni ont passé l' ivier dins tere, dins on buhot bos [arbre creux] u dins on vî stok d' âbe tot pouri. Elle avént ristopé l' intrêye avou del tere u des brimborions d' bwès. Ele vicnut ladvins, avou leus aiyes riployeyes dizo l' vinte, et leus antenes rabatowes.

Ele dimorèt inla shijh moes å long, tot rmagnant leu crâxhe.

Li royinne a vni [future reine] ni s' divreut dispiarter ki diviè l' prumî d' may. Gâre a leye s' i gn a des anêyes la ki l' bontins est timprou, come li termene di « prêtins dvant l' eure » k' on a yeu sol difén do moes d' fevrî ciste anêye ci, et k' ele rexhe foû di s' bôre divant l' eure.

Si prumî ovraedje, c' est d' trover ene tchabote po fé s' wespireye, si palâ, divreut on dire. A ene plaèce Bén metowe, la k' i n' fwait nén trop froed.

Mins, termetant, i fât ossu k' ele magne. Li pompaedje do djus des fleurs, c' est trop waire por leye (c' est bon po les wesses et les moxhes d' apî). Li fonnete inme mî le-tchî l' seuve, k' ele trove so èn abe k' a stî coixhî, boutans.

Cwand elle a discovrou ene boune plaèce po fé l' wespi-
reya – on pout dire li fonne-
treya – ele va ramasser des
bokets d' bwès soké (des vîs
pikets, do bwès d' hourdon
d' coxhes [compost de
branches]).

Ele les ctaeye avou ses lepes a
môde di tricoijhe. Et raetchî
dsu si placant raetchon [salive
agglutinante]. Et mawyî po fé
ene pitite bole di pâsse di papî
di deus troes milimetes. Ele li
va plaker â toet del tchabote
po fé come on pilé, la k' ele va
basti des possinets [alvéoles].
C' est la k' ele va ponre si

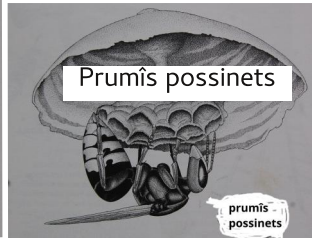
prumî oû.

Adon, basti les dijh doze
astaedjes, onk dizo l' ôte. Mins
a pârti do deujhinme, c' est les
ovrires k' el vont fé.

Mins, come les prumirès
ovrires ni vont rexhe ki diviè
l' 15 di djun,
ene tos les
djoûs, çoula,

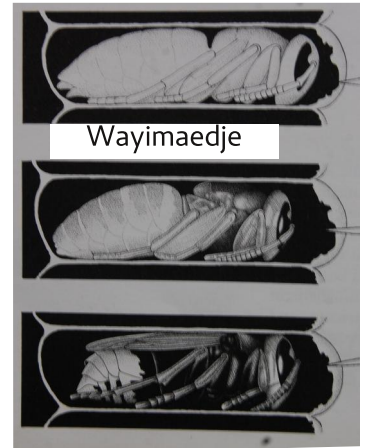
Ponaedje
prumî oû

Prumîs
possinets

c' est li spoûle di l' esté ki dji vs
racontrè l' côp ki vént.

Lucyin Mahin, âs scoles di Bive
des 23 et 30 d' octôbe 2018

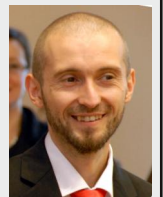

Wayimaedje

Bén-magnî foû ordinaire

Ricete del polinte

Les Apurlins [habitants des Alpes] el lomnut « milhoca » ou « polenta »; e francès
« miloque » ou polente ».

C' est ene boleye ki s' fijheut
divins l' timp avou del
farene di millet. Asteure, on
l' fwait purade avou del farene
(ou do grizmel) di poes
d' Trouk (mayisse), et dabitude
ça s' magne avou del makêye,
do laeccea, et del tchâ. Dji l' a
rapotiké al manire djotrece
[végétarienne] insi.

Ingrediints

Vos avoz dandjî:

- 1 paket d' grizmel di mayisse;
- 1 yawourte di soya;
- 1 u 2 pacteas d' tofou;

- on fi d' bazilike;
- on pô d' djus d' citron;
- (si vos vloz) des broketes di
soya.

Fristouyaedje

Purdoz troes pârts d' aiwe po
ene pârt di grizmel. Metoz
l' aiwe avou on pô d' sé so
l' feu. Tot d' shûte, atakez a
cossemer, pitchote a midjote, li
grizmel avou ene mwîn, timp
k' vos maxhîz avou l' ôte avou
on coyî d' bos. Maxhîz et
ramaxhîz et racamaxhî, po
n' nén ki l' miloke pete foû et
vos broûler. Cwand elle est

spesse assez, côpez l' feu, et
covri l' tchôdron.

Po fé l' makêye : metoz l' tofou
dins on bolâd, avou
l' yawourte eto, et padzo
l' bazilike, côpêye foirt fene, et
l' djus d' citron. Sîprâtchîz tot
ça avou on spotche-crompire,
disk' a tant k' ça fouxhe
papiasse.

Les broketes di soya, i lzî fât
mete del tchôde aiwe padzo,
po les fé infler. Poy les fé rivni
al paile, dins on pô d' ôle.

Magnîz bén !

Djôr Sfasie li 11 d' mâss 2019

Li Rantoele às belès-letes

Limero 44 (rawete al Rantoele l° 89 do bontins 2019)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vraiy temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Li catchete (IV)

Popa est el piole; moman vént d' esse ramassêye pa les « bloûws » pask' ele hapéve di l' amagnî dins on grand botike. Mi, dji n' vou nén aler dmorer dins ene famille d' ascoye, come efant d' djudje. Ça fwait k' dj' a decidé di m' catchî. Dj' a passé m' prumire nute e gurnî. Mins asteure, fât trover ôte tchoi. Dji telefone a m' soçon Bernârd...

« Ewou ess, Toenne ? Ewou ass doirmou ? »

« Dji n' ti pou rén dire, mins ça va. T' è fwai nén por mi. C' est nén co ces wargnasses la ki m' trovront. Fâreut k' ti m' denes on côp d' mwin, Bernârd, ti vous Bén ? »

« Estra ! Et comint, ki dj' vou ! »

« T' elzî as dit k' dj' aveu-st on gsm ? »

« Hê ! T' es malåde ! Dji n' so nén ene racuzete, la, mi ! »

« Et ti n' as rén dit a tes parints ? »

« Ti m' prinds por on sot ! »

« Bon, schoûte mu Bén ! Ti vas dire a t' man k' t' as sondjî a ene sacwè. To lyi vas dire ki si les gableus m' volnut rtrover, i n' ont k' a m' souner so m' gsm. Dene lyi m' limero et lyi dire k' ele lî dene à comissaire. »

« Ça n' ti va nén, Toenne, t' es malåde ? ! Tâdje ene miete, ratind ! »

Dj' a etindou s' man k' el houkive. Il abrocreut a scole co so l' târd : dj' aveu rovyî li scole, mi. Il a criyî a s' man k' i nd aléve ossu roed.

« Fât k' dj' î vâye, Toenne. Ewou çk' on s' ritrove ? »

« Nole pârt, Bernârd, rote a scole, fwai come ti fwais dabitute, mins di a t' man k' ele telefone à comissaire. »

« T' ès Bén seur di çki t' fwais, la ! »

« I gn a nén ene roye a rabate ! »

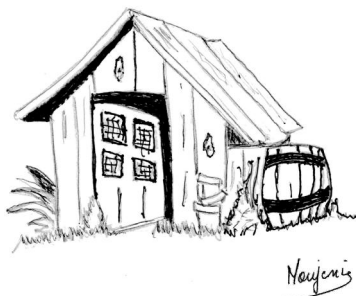
« O.K. dji t' rissoune tins d' prandjire. Munute ! t' as sondjî k' i vont sawè

t' ritrover avou t' gsm. Ti t' rapeles ; les skiyeus ki s' avént pierdou ! »

« Ti m' prinds por ene biesse, gros malén ! Bén sur ki dj' m' è sovén ; ni t' tracasse nén por mi. »

« Bon, c' est come ti vous, dji di a m' man k' ele telefone às gableus. »

« Clapant ! Disca pus târd ! »

Asteure, vos savoz Bén pocwè k' dj' aveu peté evoye foû di m' prumire catchete. Avou les gsm, les gableus polnut vos rtrover âjheymint. Avou les antenes ki potchnut tot groumyî foû d' tere, i rcôpnut les ondes, et, tot les rcôpant, il ont rade fwait d' vey ewou

çki vs estoz. C' est come ça k' dji l' a plou comprinde cwand nosse mwaisse end a câzé e scole. Nos end avént forbatou avou Bernârd, on djoû k' on aveut prezinté al tévé on skiyeu ki s' aveut pierdou dins les nives. Il avént reyussi a sawè ewou k' il esteut a céncwante metes près. C' est Bén po ça, ki dji n' pleu dmorer e nosse mâjhône. I m' ârént yeu rtrové Bén trop rade. Véci, dji m' pleu catchî pus âjheymint, et co pus rade peter evoye s' i faleut.

C' esteut on bon plan : cénck munutes pus târd, mi gsm tchantéve e m' potche :

« Toenne ! »

C' esteut ene sakî k' dji n' conoxheu nén s' vwès. Dj' a ratindou ene hapêye po vey çou k' i m' aléve dire, mins aprume,

paski dj' aveu l' pepete.

« Toenne, vs estoz la ? Respondoz m' ! Schoûtoz, c' est mi l' commissaire Pourea ; dji vs garanti k' on n' vos frè pont d' mà, mins respondoz m' ! »

Dj' a prins ene pitite vwès come po braire.

« Vos ploz nd aler à diåle et co pus lon tertos. Di tote manire, vos n' mi rvoeroz pus djamây. Gn a pus djamây nolu ki m' rivoerè ! »

« Ratindoz ene miete, Toenne, rapâjhîz vs ! »

« Pus mày nouk ! »

« Aschoûtoz, Toenne, dji vos di k' tot s' va arindjî. Vos vs ploz fiyî a mi. C' est mi l' commissaire. On va trover èn arindjmint, dji vos l' promete ! »

Dji n' a rén répondu. Cwè çk' i creyeut lyi ! I sayive di m' amôdurer. I creyeut m' poleur emantchî ! Del djote, oyi !

« Vos savoz, Toenne, vosse mwaisse di scole m' a dit ki vs estîz èn efant come i gn a waire : malin, subtil, bén comifât, et tot. Toenne, vos mi dvoz dire ewou ki vs estoz ! »

« Dji n' vos l' dirè nén ! »

« Bon, bon, Toenne, dijhoz m' todi si vos n' estoz nén malâde, si tot vos va bén. »...

C' est asteure k' i m' faleut Bén djouwer m' djeu. Dji n' voleu nén k' i m' ritrovénxhe. I m' faleut les evoyî l' pus lon possibe erî did ci. Lezî fé peu eto, po k' il î alénxhe li pus rade possibe, sins lzî dner trop l' ocâzion do s' dimander cwè. Dj' a fwait shonnance do esse rinetyî, vudî toplin.

« Nonna, ça n' mi va nén, dji so neyî, trimpé, dji creve di fwin, et i gn a m' barkete ki prind l' aiwe ! »

Des barketes, i gn aveut k' às aiwes a Outchârd a dijh kilometes did ci. Dins l' telefone, dj' a etindou ene sakî ki didjurève des godferdoms. Il endè dveut awè dpus d' onk a m' schoûter, a les etinde haernaxhî.

« A ! Bon ! Toenne ni fjhoz pont d' biestreye, vos m' etindoz, ni bodjîz nén did la. Dimorez la sins crankyî. »

« K' avoz fwait a m' man ? »

I n' mi respondeut nén. A m' shonnance,

ça dveut cotuzer a moirt dins l' tiesse do commissaire. I dveut evoyî ses gableus a Outchârd, et tuzer a çk' i m' voleut responde. Mins i lyi faleut co aler pus rade ki mi : so moens di tins k' i fât po raetchî s' tchike al tere.

« Vosse man va rmoüssî e vosse màjhône. C' est mi ki vos l' dit, Toenne. Vos m' creyoz ? »

« Dji n' sai. Dji n' croe pus ni a Diu ni a Diåle. »

« Dji vos dene mi parole di commissaire, Toenne. Ça vos va insi ! »

Bén sur ki ça m' alève, mins dji n' lyi a nén dit. Dj' a sondjî a moman et a tot çk' on lyi aveut fwait sopoirter a cåze des biestreyes di m' popa. Dj' a sondjî k' s' ele ni saveut s' occuper d' mi, c' est pask' ele n' âreut soyou fé ôtrumint. C' est pask' elle end aveut nén les moyéns. Et dj' a co sondjî ki c' esteut nén Bén d' nos leyî tchaire insi. Moman, ele n' è pleut rén et mi non pus. Adon, cwand dj' a rataké a cåzer avou l' commissaire, dji n' a nén yeu dandjî do fé shonnance : dj' end aveu vraiymint spès disk' al garguete.

« Di tote manire, ça n' sieve a rén, s' ele ni rtrove nén s' t' ovraedje. Elle erirè zweper dins les botikes et vos l' ebarkêyroz co on còp. Et po-z achever, ele si rtovrè avou m' pa ; eshonne à yoyo. La, vos seroz fén binâjhés, hin ! »

N' espaitche ki la, il a yeu l' air emarvovuyî, l' commissaire. I dveut Bén sawè ki dj' racontève li verité. Il a dit : « Mins nonna, Toenne ». Et après : « Schoûtez Toenne ». Et adon : « Ratindoz, Antoenne ». Et après, tot d' on còp, si vwès s' a màvlé deur : i m' a-st atouwé.

« Saiss, Antoenne, c' est twè k' est dins l' bon, m' fi. Ça t' vas shonner tot drole di m' etinde dire ça, mins dji m' va rabiye tes râjhons. Adon, schoûte mu Bén. Dji ti dmande cénk munutes. Ti racrotches ti telefone, ti n' bodjes pus. Dins cénk munutes, nén ene sègonde di pus, dji t' rapele, et dji n' so nén on prometeu d' bondjoûs ! Et po t' man, dji tel djure : ça s' va arindjî. Mi croess ? »

Oniestrumint, dji n' saveu pus. Kécfeye Bén k' i si djheut âtoû d' lu ki dins les cénk munutes, i m' ârènt yeu rtrové. Kécfeye Bén eto k' i trovève foû di scwere d' awè stî si **shûte p. 15**

Nosse Walonreye à bontins

Li florixhåjhe [*saison de la floraison*], sorlon Jean-Pierre Van Overmeire
do boton al fleur / minousse di côrî [*coudrier*] / nounouche di sâ [*saule*]

Moxhes al
lâme
[abeilles]
a
l'ovraedje

<-- -->

c' est mi k' a l' pus di nos e
walon :

- * biesse à Bon Diu
- * costire, costirete
- * mårtén-salé, mårtén-kinkin,
mårtén-cacaye
- * pepere às cossetes
- * Loukîz l' ALW 8

Do boton al
foye et flormint
às botons
[*inflorescence
débutante*]

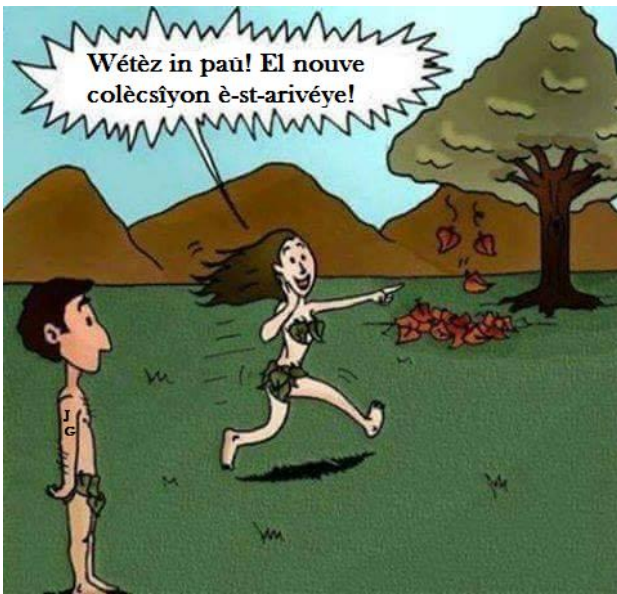

Ces pådjes vola, c' est da vosse

Vos î ploz eplaidî des belès fotos e couleur del Walonreye (del minme sâjhon k' el limero del gazete), oudon-bén des desséns a vey avou l' walon. I vos nos les fât avoyî on gros moes divant l' atacmint del sâjhon (metans, e moes d' may po l' esté 2019).

Imådjes po rire da Jean Goffart

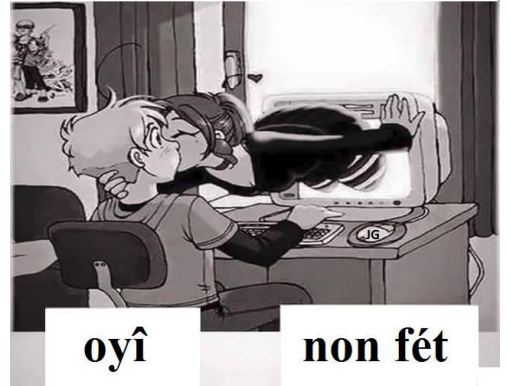

Waitîz on pô ! El nouve coleccion est arivêye !

Est çki vos avoz ddja yeu on côp d' cote e tapant dsu vo djéndjole ?

- oyi
- nonfait

Est-ç'qui vos-avèz d'djà yeû in côp d'coeûr en tapant d'ssu vo djindjole?

oyî

non fêt

Em' vijène cache co toudis après sès dints!

Èm vijhene cache todi après ses dints !

JG Réques du cabarèt

Pou rèsponde aus-apèls di vo feume :

1 I vènt d'jusse di sòrtî : 5 €

2 Dji n'è nèn vèyu d'èl swèrèye : 10 €

3 Ca fèt dès samwènes qu'i n'èst nèn v'nu : 20 €

4 Mins i n'èst jamés v'nu rocî : 50 €

en walon pa J. Legof JG

- On t' a rovî e fornea ?

- Et twè, on t' a saetchî foû trop timpe ?

(e walon l' Blawete)

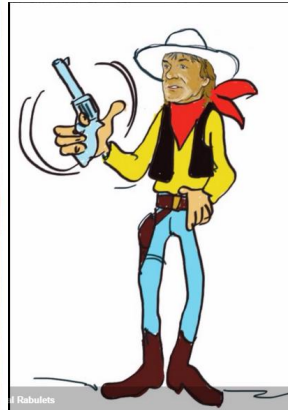
Bouuuuhhhh, dji ... n'comprend nèn! I gn-a trwès pèdâles èt dji n'è qu'deûs pîds!

Dji n' comprend nèn : gn a troes pedales et dji n' a k' deus pîs

en walon pa J. Legof

Imådjes po rire del Blawete (nén pikêyes des viers)

- Vos fihoz ene bele cope. Dispoy cwand estoz vs maryî ?
- Mi, ça fwait cénk ans, et lu, âtoû d' ût ans.

- Ki ci soeye bén clair : e monde des grands, c' est l' ome ki cmande.
- Clôs t' gueuye !

1° Dispôy li tins, kimint vas-s' ?

2° Bof, dj'a pièrdou 2 çantimètes

- Dispoy li tins, kimint vass ?
- Bof ! Dj' a pierdou 2 cintimetes.
- A ! Dji n' sepeu nén ki t' fihheus-st on redjime
- Neni ! Dj' a candjî d' galant.

E moes d' may, fwai çou ki t' plait
- Dji m' va leyî passer les sints d' glæce divant d' bodjî mes solés.

È meûs d'avri ni t' disfûlêye nin d'on fi !

E moes d' avri, ni t' disfûle nén d' on fi.

L'Blawète

È meûs d'may, fê çou qu'i t' plêt !

Dji m'va leyî passer lès "sints d'glæce" divant d'bodjî mès solés !

Bone fiêsse turtos

L'Blawète

Nosse Waloneye e prètins

Li tomboe d' Otomont e moes d' avri (fotos da Djôr Sfasie)

basse di plaijhance et pemî flori e moes d' may (foto da Martine Mahin)

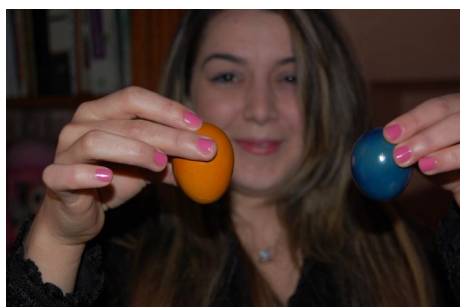
Grossès pires di Werisse, viyès sprôtes, floreyès breles (fotos da Jean Cayron)

Cocognes = oûs d' Pâke

oûs tindous al viye et nouve môde (fotos Lucyin Mahin)

platnêye d' oûs d' Pâke (foto Martine Mahin)

lapén d' Pâke

deur avou moman.

Dins l' fond, enawaire do matén, les deus gableus so l' pas d' gré, zels eto, dijhént ki c' esteut disgostant.

Dins tos les cas, i s' aveut mostré foirt comifât. Dj' âreu yeu stî dins ene barkete ki poujheut l' aiwe, waite bén ki dj' m' î âreu fiyî. Adon, bén â tchôd, dji n' pleu mâ d' bate conte ses idêyes.

« Dji n' sai nén. Dji voerè bén ! »

C' est adon k' dj' a comincî a-z awè peu. Tot s' passéve come djè l' aveu emantchî. C' esteut trop bea. Dji m' a dit

k' on flik come ci-la, i gn aveut pont. K' il aléve sayî di m' djouwer cénk lenes. Ki, por li, dji n' esteu k' on gamén, et ki tot çk' on raconte a on gamén c' est des polenes di poye.

(a shuve)

Jacques Desmet
 novele k' a fwait prumî
 pris al bate des Scrijheus
 do Cinte, El Lovire, 2016.

Li niyêye

I.

On djoû, li ptit Djan-Pire
 Trova-st on ni d' oujhea,
 Trova-st on ni d' oujhea catchî dins les
 leres.
 I fourit tot djoyeus di vey k' i gn aveut
 Cwate djonnes des pus vigreus.

II.

Po rinde si djoye etire,
 Li gamén purda l' ni,
 Li gamén purda l' ni po l' mete e s' volire.
 Çoula fwait, nosse capon pinda s' nouve
 prijhon
 Adlé l' ouxh di s' pegnon.

III.

On vey a ene drole d' afwaire !
 Pere et mere des tchîpeus,
 Pere et mere des tchîpeus ni târdjént pus
 waire
 D' apoirter leu betchêye às ptits rafôrés
 K' è fourint rapâjhtés.

IV.

Çoula dura ene hapêye,
 Si bén k' les djonnes volént,
 Si bén k' les djônes volént cwand k' ene
 matinêye,
 Li gamén vna haper, d' on seu còp
 d' haerna,
 Leu mame et leu popa.

V.

I lyi vna-st a l' idêye
 Di lâchî tos les ptits,
 Di lâchî tos les ptits; vey s' i frént parey,
 Parey ki les deus vîs k' els avént nouris
 Sins mây elzès rovyî.

VI.

Mins les djonnes del niyêye
 Co djamây n' ont rivnou,
 Co djamây n' ont rivnou fé ene pitite
 tournêye
 Po vni rvey leus parints k' ârént mori
 d' fwin,
 Sins li scours do gamén.

VII.

Dins les djins, c' est parey :
 On s' sacrifeye voltî,
 On s' sacrifeye voltî po ls efants k' on-z
 inme.
 Et portant, s' end a-t i - ci n' est nén foirt
 bea -
 K' ravizèt les oujheas !

*papîscrît da Louis Marquet, evoyî a
 s' neveu, l' abé Georges Léonard, rarindjî
 pà Joseph Docquier; li
 pîtaedje et l' rinovlaedje â
 troejhinme vers lait tuzer ki
 l' arimé a stî toirtchî so
 l' etcherpetaedje do « Ptit
 Rôzî » da Hinri Simon*

Li creyâcion do monde

Sinne 16 (Einstein, Mareye, Mitchi)

Einstein : Asteure, èn egzimpe di biesse k' a on no ki ravize foirt a on novea mot e l' inglès ki tolmonde, po l' djoû d' ouy, s' è sieve nute et djoû : Fesse-bok. (*i mostere ses fesses et s' minton*)

Dji vou djâzer del gade, et vos l' alez comprinde tot fén droet.

Li Bon Diu aveut tuzé ki, po fé crexhe li nateure, i fât del tcholeur...

Nateure et tcholeur vont sovint eshonne ! Dji voe dedja des ptits sorires et dj' etind minme des cis ki riyèt... A ? vocal ene sakî !

(*Mareye et l' ârtisse amoussèt på droet costé*)

Mareye : Portant, elle est e tcholeur, savoz, Monsieu l' vetrinaire; si nateure est tote rodje et tote rinflêye !

Mitchi : Bin awè, Mareye, dji vou bén, mins vosse bok la, i n' est pus dtrop d' atake.

Mareye : Abén, cwè fât i fé ?

Mitchi : I l' fâreût mete à rpois et sortot el tini al tcholeur.

Mareye : Al tcholeur ?

Mitchi : Li mî, edon, Mareye, ci sereut co del fé rintroer avou vos el mājhone, po k' il âye bén tchôd.

Mareye : Awè, awè, ebén, dji frè come vos djhoz.

Mitchi : I m' shonne ki ci sereut bon por lu.

Mareye : Et po-t esse seur k' il ârè bén tchôd, djel va prinde e m' lét avou mi.

Mitchi : Dji n'a nén dit k' endè faleut fé

tant k' çoula, edon, Mareye, ca les odeurs sont foites.

Mareye : Obén po çoula, i n' ârè k' a s' abitouwer.

Mitchi : hi, hi, hi...

Mareye : Et po l' gade, wice èm fât i aler ?

Mitchi : Dji n' è sai rén, Mareye, les bons boks sont râles.

Mareye : Djans, c' est come les omes avou mi, tertos des vârens, i n' a pus nouk ki waite après mi.

Mitchi : Neni vos ? Portant vos estoz co bén (*tot rwaitant, ene après l' ôte Mareye eyet l' gade dins les coulisses*) Mins po l' gade, la, si vos voloz, dj' el pou-st insiminer.

Mareye : A !? Vos poloz... Bén louke asteure, dji n' saveu nén k' on vetrinaire poleut fé çoula.

Mitchi : Siya, siya, savoz, dji fwai çoula foirt sovint.

Mareye : (*ki dresse l' oraye*) foirt sovint, dihoz vs la ?

Mitchi : (*i reye*) ...et dji n' rate māj mi cōp.

Mareye : Abén dabôrd, vos î poloz aler... et vos voeroz padrî l' ouxh, i n' a-st on clâ po pinde vosse marone. (*l' moussèt fou a droete*)

André Mottet, fou-boket [extrait] di « Li creyâcion do monde »

comedeye e 3 akes djouwêye po l' prumire feye a Tîne-e-l'-Hesbaye li 16 di nôvimbe 2018. Racsegnes: andremottet47@gmail.com

Ervinowe do bontins

Li tins a tapé djus s' mantea
Di vint, di froedeur et d' nivaye,
Eyet s' moussî, come ene maraye
D' on beazè rglatixhant solea.

I gn a nou bisteu, nol oujhea
Ki n' breyaxhe às ptitès âmayes :
« Li tins a tapé djus s' mantea
Di vint, di froedeur et d' nivaye. »

Les sourds, les rews, disk' às poteas
Poirtèt, por zels si rabeazi,
Des pieles d' aiwe a vos fé djeryî.
Et leus djamas sont tot noveas.
Li tins a tapé djus s' mantea.

Charles d' Orléans (1394-1465) « Le temps a laissé son manteau », rimetou e rfondou walon pa Lucyin Mahin e 2000. Li rimaedje -ea va po totes les coines del Walonreye (mantia / mantê; potia / potê; novia / novê).

Aclevaedjes a môde did dintins

Tini des pourceas dins les anêyes 1960 (II)

Dins l' Rantoele 88, dj' avéns veyou totès paskeyes ki l' Alfrede Wanlin aveut cnoxhou avou l' coshlaedje di ses troyes. Mins divant d' coshler, elzès fât moenner à mâye.

Li Rantoele (L.R.) : Kibén d' côps k' ele coshlèt ?

Alfred Wanlin (A.W.) : Deus côps so l' anêye. So tote leu veye, cénk shijh set coshlaedjes, va, dandjreus.

Li troye va a mâye

L.R. - Kimint çk' on voet k' ene troye va a mâye ?

A.W. - Ele moennèt la viye, hin ! Oyayay, twè !

On còp, li feme va po les sognî, et ele ni saveut nén k' ele alève a mâye. On còp k' l' ouxh a stî craeylé [entrouvert], li troye mousse foû et ele lyi passe dins les djambes - ene grande troye come ça. Et vo l' la sol dos del troye. Et leye criyî a mwin [à l'aide] « Djôzef ! » « Wou çki t' vas ? » « Dimande lu al troye ! »

L.R. - Et vs avîz l' verât da vosse ?

A.W. - Nozôtes, ây ! Mins m' bea-pere, metans, i nd aveut pont, adon. Gn aveut ddja waire ki nd avént, hin, des verâts. Adon, on nd a atchté onk, po-z esse trankile. Dj' aveu atchté on **pîtrin**.

L.R. - Gn aveut ds ôtes djins k' î amoennént leu troye ?

A.W. - Non.

L.R. - I n' esteut nén trop mechtant ?

A.W. - Non.

L.R. - Adon, li troye va a mâye et vs avoz l' godi; vos les laixhîz dins on tchamp u dins l' ran d' coshets ?

A.W. - Les deus vont, hin. Ele si laixhrè siervi dins l' pasteure ossu Bén k' dins l' ran.

L.R. - Vos dmomez la po waitî kimint k' ça va ? On gayet, c' est deus sgondes. I potche, i lâche si smince, et pu i dischind. Et on verât ?

A.W. - On verât, il arive dilé l' oraye del troye, et i lyi tchafeye a l' oraye. Et pu, il erva, et pu i rvént. Co toti parey : i lyi rtchafeye a l' oraye. Por mi, i voet k' ele ni

comprend nén - dji n' sai nén, mi. Adon, il eva padrî; i sôrtixh li croyon, et i lyi creuze les fesses.

L.R. - Et i dmeure lontins ?

Julie Leboutte (J.L.) - Dih munites; bounmint dih munites.

Amedaedje des gorets

L.R. - Et còper les coshets ?

A.W. - Abén, a cwénze saze kilos, hin. On fjheut ça nos deus l' feme.

J.L. - I s' ashieut dsu ene tchereye (tcheyire), et i les meteut inte ses deus djambes. Et pu on aveut on ptit coutea esprès, hin.

A.W. - Hop ! on ptit còp a tchaeke... pârteye, mafwè, hin. On ridnéve on ptit còp d' coutea, ubén ça s' schiréve tot seu. Et pu on dzinfectéve on ptit pô. Et pu, evoye, hin !

L.R. - Djamây pont raté ? Des cis k' estént avou des rompeures e l' ayinne [hernies inguinales] ?

J.L. - Non. Po ça, ça a stî.

Alfred Wanlin (et Julie Leboutte), scoles pa les scolîs, Bive, li 30 d' octôbe 2018.

Li pourcea d' Pîtrin (li pîtrin)

(âdzeu) e l' fôre e Librâmont

<-- e l' fôre e Bârçulone

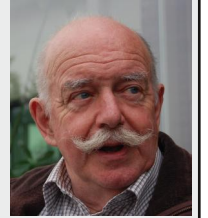

dandjreus des pîtrins croejhîs, dilé Agadir, Marok

Novea live walon

Letes di guere d' on piyote

... ki l' vrayi tite, mitan almand, c' est « *Kriegslètes d' on piyote* ». Paski pocwè ? Po rprinde ene piceure des prumîs Relîs namurwès tins del guere di 14 k' avént batijhî leus scrijhaedjes « *Kriegscayès* ».

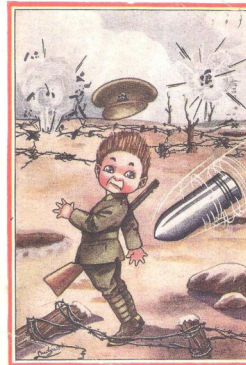

Ci serè don l' troejhinme còp ki l' mot almand « *Krieg* » (guere) rivént dins l' tite d' on live e walon (li troejhinme, c' est « *Warum Krieg ?* » on live da Willy Bal sol guere di 40).

Les *Kriegscayès*, c' est eto insi ki l' Djôzef Dewez pol walon et l' Axel Tixhon po l' Istwere avént lomé leu gros spès live ki rprindeut tos ces scrijhaedjes la des prumîs Relîs, tot dnant les ca et les ma del sitouwâcion la k' avént stî scrîts.

nosse plouk va evoyî a s' mame et s' nenene [*grand-mère*] dimorêyes, zeles, sol boird di Mouze. Et ki n' lyi sâront responde, cobén, veyanmint ki les sôdârs di catoize sont resserés todi pus scawêymint [à l'*exigu*] dins on boket d' tere del Flande coûtchantrece.

Kriegslètes d' on piyote

k' il est djosté. Houte di çoula, si cmandant, on nôbe namurwès (de Bassompierre) lyi dene des permissions po-z aler vey si mayon fouzeure dins l' cinse di ses tayons. Telesfôre va minme raconter si prumire nute d' amour a s' mame eyet s' nenene. C' est vaici k' on voet bén ki c' est on roman, et nén on rcopiaedje d' on djournâ di sôdârd di

Roman ?

Oyi, taiss ! Sapinse a mi, todi. Ca gn a des pådjes assez po-z esse lomé insi (e Wikipedia, on aveut dit : 50 pådjes et dpus, c' est on roman, moens di ça, c' est ene novele (ki, à pus sovint, s' eplaide avou des sfwaites e-n ene « ramexhnêye di noveles » [*recueil de nouvelles*])).

Avou ça k' i gn a la tos les ingredyints rekis dins ene ficcion. Po cmincî, des batreyes avou do sonk ki stritche, et des tâvleas degnes d' on fime di sbarance [*thriller*]. Come cist Almand la k' a l' vizaedje tot mesbridjî et ki, aveulêymint, s' avance do contrâve costé aviè les lenes des Bedjes. U l' captinne k' a yeu ene bombe so s' casse k' on a dvou soyî po lyi rsaetchî del tiesse et ki boerlêye tofer come on dmey doûs « *Nach Berlin* ».

Amour

Et - co on crâne ingredyint pol salåde - ene istwere d' amour e plin front d' l' Izer !

Oyida ! Nosse Telesfôre va awè on còp d' cote [*coup de foudre*] d' ene sognante holandesse. Leye, resserêye el Flande amon ses grands-parints, el sogne li prumî còp

l' Izer. Di ç' tins la, on n' âreut nén moti d' ene sifwaite furdinne !!! Pâr nén a ses prôpès djins.

Dinêyes eciclopedikes

Mins, fou do plajjhi di lére on roman - avou l' suspinse ki deure ca l' dierinne pådje - vos nd aprindoz eto brâmint so totes sôres di dominnes.

Militaire, po cmincî. Li descijhaedje di l' atake des Almands avou les stofants gâz est do livea d' on cours d' univ di tocsico. Et les éndjins d' guere. Des pus brouxhires (on velo del kipagneye ciclisse ki peze 30 kilos, les bayonetes ki s' dismantchèt cwand ele n' ont nén bén stî assudjeteyes) às pus modienes di ces trevènes la (les fizêyes ki fwaiynut lampe [*fusées éclairantes*], les hinoes d' menes [*Minenwerfer*] di l' ârtireye almande, les Viyatiks, areyoplanes di rkinoxhance).

Et pol cougnet, aprinde del sinonimeye e neyerlandès po dire « anweye », et li spârdaedje des sinonimes « *aal* » et « *paling* ».

Lijhoz lzès don, ces letes la !

Lucyin Mahin, li 15 di fevrî 2019

Pire Lazâr...

...les a-t i dvou spepyî, ces cayés d' guere la ! Tantea k' ene crâne idêye lyi a aspitè el tiesse. Di ces trevènes la, troes cwârts des sôdârs walons djâzént co tos les djoûs el lingaedje Dofrexhoe [*Defrecheux*]. Po n' nén dire nouv so dijh, et co hay. Pocwè n' nén fé rviker ces moumints la a môde di roman ?

Oyi, mins avou ké persounaedjes ? C' est motoit adon ki nost Anyêytî touma - sins s' fé mâ - sol tecse del pîce da Lucyin Somme « *Andjele* ». On teyâte avou on mierpersounaedje ki djâze d' ene kimere k' on n' vierè djamâ. Ténlarén ! Si live serè djuste les tuzaedjes d' on piyote [*fantassin*], Telesfôre di mon l' Pete. Et l' piceure di stîle do roman serè on scrijhaedje di letes. Des letes ki

La come des scrijheus et tchanteus e walon el voeynut

Li Bon Diu dins troes tecses e walon

Dins l' Rantoele 69 (bontins 2014, la tot djusse 5 ans), nos avéns prezinté Jean Rathmès a l' ocâzion do djouwaedje di s' pîce « Les vwès del nute ». Djel ritrove d' astcheyance sol Djâspinreye Fesbok « Paysis condruze », dizo on corwaitaedje da Richard Joelants...

Ki cmince pa rmete èn arimé do « scrijheu des ovrîs ».

Sorlon Jean Rathmès

*L' ivier a brosdé ene fleur sol
fignesse edjalêye.*

*Li ptite vént do tossî eyet
gamén s' laminte:*

*« Nos alans-t esse sins hoye;
Ns n' avans pus waire di pan ».
Est ç' on toirt di dhoter cwand
on creve tot vicant ?*

*On s' dimandreut, Seigneur, si
vos fjhoz vos nûlêyes*

*Po mî catchî tot l' drame ki
boute dizo vos pîs.*

*On s' dimandreut, Seigneur, e
l' airaedje d' ene vesprêye,*

*Si vos poloz ricnoxhe, si vos
poloz djudjî!*

Avuzion Richard Joelants

Et î responde pa èn ôte arimé boket :

*Po responde a Rathmès, dji di
k' n a nou « Seigneur »,*

*Ca si çoula esteut, n' âreût pus
k' do bouneur;*

*Nos vicrêns so blanc poes, ns
âréns tertos do pan*

*Et nos pôréns mostrer, k' on-z
est des bons vicants.*

*Tant k' âs nûlêyes do cir, c' est
les lâmes des ovrîs,*

*Ki l' curé si sûtî, tchôke e
s' potche po fé messe,*

*Divins des vudès glêjhes, divant
kékes oblîdjîs*

*Et kékes pitits efants, po lzî sinti
leus fesses!*

*Si l' cardinâ et l' Pâpe pôrént
dmander pardon*

*On lzî dinreut d' on côp : li pitit
peupe est si bon.*

*S' i n ayeut-st on Bon Diu,
n' âreut pus nole mizere,*

*Et tolmonde s' arindjreut,
brâmint mî so nosse tere.*

Et l' cene des « Kids United »

Po li strimaedje di m' live « Moude a rvinde », on va fé ene pitite fiesse e Bork (Sint-Houbert) avou les efants des scoles (loukîz p. 21 & 23). Ene des idêyes di Fabian Beghin, li mwaisse muzicyin-éndjolisse di l' Aisse del Tuzance do Hôt d' l' Aiwe di Lesse [Centre Culturel Famenne-Ardenne en Haute-Lesse], c' est di ratourner e walon ene tchanson d' ene binde di tchanteus foirt kinoxhou des efants, k les « Kids United », ki tchantnut e francès, come leu alomâcion nel dit nén.

Bén astcheyou ki m' pus djonne des feyes aveut fwait si prumî ârtike Wikipedia sorzels, ribatijhîs e walon : les « Roufions eshonne ».

Vo m' la don, e-n ene des longuès shijhes d' ivier, sayant di rmete e walon ene di leu pus clapantès tchansons, « Sur ma route ».

Et-z ataker insi:

So nosse voye, taiss

*Gn a yeu do mouvmint, saiss
Des aviretes et des paskeyes.*

Ça, c' est nosse veye.

So nosse voye, taiss

*Gn a yeu des eguegnes, saiss
Po divni berdouxhî.*

*Ça, c' est nosse viye ! (2 côps
les 8 vers)*

Mins mi, po l' resploe [rèspleû, rèsplè, refrain], dji n' a waire yeu d' eguegne, ca c' est on seu boket d' frâze « So nosse voye » k' on rdit 4 côps.

Vént l' deujhinme coplet, ki mostere les rujhes ki ces djonnes la ont l' air d' awè yeu dins leu veye. Fât dire ki c' est des djonneas « françafrikins » ki sont-st al tiesse del binde. S' i n' djâznut nén po zels-

minmes, i câzèt po les pareys a zels.

*So nosse voye, gn a eu des
moumints d' dotance*

*Dji n' saveu nén wice aler; dj' a
dit : m' fât del tchance.*

*So nosse voye, nos dvêns tot
atchter al croye*

*Dj' n' avéns nén ene crombe
mastoque,*

Sins nos djins, dj' esténs a stok.

Adon-pwis, c' est do câzaedje a môde di rape. Et c' est vola ki dji vleu avni. Li scrijheu do tecse a l' air di trover on ricfoirt dins l' Bon Diu.

*Mi, so m' voye, dj' a yeu des
monceas d' arokes;*

*Come di djusse, dji m' a sovint
sterbutchî;*

*Saiss bén, colâd, cwand t' es
dins les trefonds,*

*Gn a waire di djins ki t' lodjront
dins leu sâlon.*

*Ti n' pous conter ki so t' pa et so
t' mame*

*Paski tes près soçons evont onk
après l' ôte.*

*C' est po ça k' pa des côps, dji
m' baxhe al tere*

*Paski l' Bon Diu est grand, et
k' ti tot seu, ti creves.*

Ki : si on waite bén li roye di dvant (dji m' baxhe al tere), il ont purade l' air di priyî l' Bon Diu a môde muzulmande.

Djans ! Leyans tchaeconk a ses idêyes, mins vinox schoûtez les « Kids United » pol prumî côp e walon a Sint-Houbert, li 15 di may a 3 eures di l' après-nonne.

Sinne d' eredjistrumint

Des kesses et des messes et des anonçaedjes di noveatés

Letes di cibernaivieus

End a d' totes les sôres. Prindoz çou ki vs ahâye, et leyî l' restant po ene bounete a Matî.

« saetchî » et « tirer »

Blawete : n-a eune macule è vosse programe po l' rantoele 88 (po l' pådje 5). On n' *saetche* nin so l'avion ...on **tire**. On n' *saetche* nin avou on fuzik ou on canon : on **tire**. Pareymint, on n' *saetche* nin l' vin... on l' tire.

N'èl prind nin mâ; tot l' monde pout fé ene macule.

Response : Merci. Djel metrè dins l' Rantoele 89. Di nosse costé (Basse Àrdene), on a « haetchî » po les minmes uzaedjes ki « saetchî » et « tirer » po les fiziks.

Li franwal di Nameur (Chantal Denis) ti dene råjhon. A « tirer », c' est « saetchî » po les « amoennaedjes a lu pa foice »

et « tirer » po les côps d' fizik.

Mins, en feye, dins ene pîce di teyâte lidjwesse da Emile Stiernet, metowe al sinne pa René Brialmont, dj' a-st oyou « saetchî à fizik ». Sifwaitmint, Djâke Desmet, k' a ene boune apriyesse do walon câzé podbon, a ddja oyou dire « satchî on côp d' fizik ».

Ci serè on clintcha todi pus foirt dins l' walon did dimwin, di s' houwer des mots ki sont les minmes k' e francès. Metans po « fouetter (des oeufs en neige) », dj' a ddja lî (dins « Li Chwès ») « scoryî », on mot ki, por mi, vout dire « taper del sicoreye (scordjire, scoriyhe = fouet) so ene djin u ene biesse ». Dj' âreu metou « bate des oûs », mins li scrijheu a motoit rsintou ki « bate » esteut francès, et « forcoridjî sinsyinsmint » [hypercorrectisme sémentique].

Novele pîce di teyâte da André Mottet

Ça s' lome « Froumadje di gade às celeris ».

Shijh djoûs divant l' ci do djouwaedje, li poite d' ene gadelreye [chèvrerie] s' a drovou et totes les bikes ont corou evoye disk' à wangne-corti [potager] da Florimont Grindôr.

Ele lyi ont golafé li mitan di s' toubak, et tot s' celeri. On n' djâze pus ki d' çoula e viyaedje.

C' est l' tchampete Teyodôre k' a l' divwer di fougñî l' viyaedje po vey cwè et kesse. Et po cminci, anonci à cotlî Florimont et al boticresse Mareye-Téjhe Badjawa ki les Contribucions alént vni rtourner leus contes, et l' AFSCA vey s' il ovrént dins les regues.

Cwand Fridolene Gnaca, li controleuse AFSCA s' apoente, li froumadje des gades a on drole di gosse. Et les biketes sont come sôles (on sâre pus târd k' elle ont-st eto brosté ene aireye di tchedinne [chanvre indien, cannabis]).

Ene pîce a n' nén manker cwand ele serè djouwêye. Racsegnes : André Mottet, 019 63 76 46.

Noveas lives e walon

Joëlle Spierkel : Dj'a quausu tot fait m' novia live : Chandîye [Sueur froide]. Djè l' vôreu bin présinter à Lidje po l' mwès d' maîy' qui vint. Dj'a stî priyîye à 'ne sèyance « Wallons, Nous ! ».

Vo-lès-là totes !

Qui tot vos vaue bin !

Jacques Desmet : Dj' a fwait imprimer 150 egzimplaires di m' roman policî « L' adjint Mwasse », enimådjî ey epådjné pa José Schoovaerts. Dji l' ofrixh voltî às boteus pol walon. Houkîz li 0475 66 71 95.

preyire, preyale, preyea

Djâke Dopousse : Djans, Lucyin, nos alans co ene feye candjî d' adresse. Nos alans dmorer a « La Résidence Préhyr » a Rotchoirt.

Kimint lomez çoula e walon rfondou ?

Response : préhyr = ene preyire = on pré avou kécfeye ene pitite barake dissu.

Ça doet esse parey ki « preyale » u « preyea ». Ci dierin mot la (prèyê, prèya), pitit pré, est bén cnoxhou come kimon no po on terén metou a costé del sicole, la k' les efants alént cori... et pixhî dinltins. Adon-pwis, î basti des raiwires (tweletes) et si rmete a môde francesse: prèyô [préau].

On n' a ki l' bén k' on s' fwait (u k' on s' fwait fé)

Christiane Blanjan : Merci, je viens de recevoir «li Rantoele». Je l'ai montrée à un voisin que cela l'a intéressé et demain je vais prendre la revue avec moi pour la montrer à mon groupe des aînées de Forrières. Merci de me l'avoir envoyée. C'est une belle revue.

Fiesse às lingaedjes walons 2019

Bénvnowe e Bork...

...a l' ocâzion do strimaedje del dierinne ramexhnêye di noveles da Lucyin Mahin.

L' Aisse del Tuzance [centre culturel] do Hôt d' l' Aiwe di Lesse [Haute-Lesse] va mete les cosses so les xhames po ciste ocâzion la. Grâce a Emilie Lecuire, li mwaisse adjinçneuse et Fabian Beghin, li muzicyin, et on cineyasse di s' mestî.

Normâldimint, l' après-nonne divreut-st ataker avou les cwate coplets do Tchant des Walons, ki Souzane Mahin a-st aprins d' tiesse (après nd awè tchanté deus a Nameur e 2017 et troes e 1918).

Cwate classes di scolîs

C' est cwate classes di scolîs des scoles di l' intité d' Sint-Houbert ki vos vont distreyî tote l' après-nonne.

Les 4inme anêyes des scoles libes di Sint-Houbert vont fé deus tot ptits fimes [mini-métrages].

Les cénkinmes anêyes del minme sicole vont fé on doblaedje e walon sol fime d' imâdjès « Li royinne del nivaye », les shijhinmes, sol « Guere des Stoeles » eyet co

ene ôte classe so « Hinri Potî », li rbatijhaedje e walon da « Harry Potter ».

So nosse voye

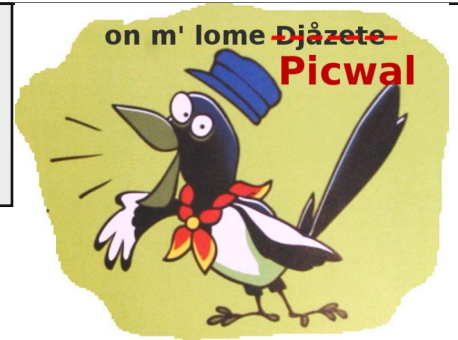
Les « Roufions Eshonne » [United kids], c' est ene binde d' efants tchanteus conoxhous long et lådje pa des tchansons come « On écrit sur les murs », « Comme un enfant » et l' fene dierinne « Libérez la libertad ».

Vosse mwaisse sicrijheu lezî a toirtchî on clapant ratournaedje di « Sur ma route ». I dvreut esse eredjistré avou les scolîs des cwate anêyes del sicole cominale d' Atrivâ [Hatrival].

Pol prononçaedje...

...les mwaisse pôront conter su l' aidance des copineus d' Libin, inte di zels Edith Godart.

Po ene prumire saye, li tchantaedje aveut stî evoyî dizo cogne al cawete mp3 a Fabian Beghin, k' end aveut fwait èn eredjistrumint scolrece [pédagogique], tot s' acpagnant à piyano.

So nosse voye

I. So nosse voye, taiss

Gn a yeu do mouvmint, saiss

Ds aviretes et des paskeyes

Ça, c' est nosse veye.

So nosse voye, taiss

Gn a yeu des eguegnes, saiss

Po divni berdouxhî

Ça, c' est nosse viye.

Resploe: So nosse voye (4 côps)

II. So nosse voye, gn a eu des moumints d' dotance

Dji n' saveu nén wice aler; dj' a dit: fât del tchance.

So nosse voye, nos dvéns tot atchter al croye

Dj' n' avéns nén ene crombe mastoke,

Sins nos djins, dj' esténs a stok.

(shûte sol Wikipedia walon a « Roufions eshonne »)

... et a Lidje pol fiesse finale

Ciste anêye cial, c' est l' Muzé do Vicaedje des Walons [Musée de la Vie wallonne] ki va edjîstrer l' fiesse. Les standes des soces seront dedja emantchîs do matén, dins on grand tchapistrea metou emey les eclôses [cloître] do Muzé.

Li Rantoele serè la, come di djusse, avou des lives a dner u a vinde po pîce di pwin. Vât mî k' i si spârdexhe avâ l' Walonreye, ki di dmorer reclôs dins des dresses. Et insî, kécfeye tchaire divant les ouys d' on crapåd u d' ene crapåde ki metrè e-n alaedje li grande politike linwistike di raprindaedje do walon ki dvénrè on grand lingaedje do 22inme sieke.

Seront hâynés la : « Ene bâke so les bwès d' l' Årdene », « Eviè Nonne » et « Vera » da Lucien Mahin, « So l' anuti » da Lorint Hendschel, « Ya basta et vos nd âroz » da Yves Paquet, « Dji m' lome Meliye » da Jean Goffart,

troes bindes d' imâdjès da Djozé Schoovaerts (« Gama-coûte I & II »; « Professeur Totlravi »). Po les stroetès plakes, nos ârans nosse produjha, li plake « Emacralaedje », mins eto les 4 cenes des « Droles di Lodjeus » eyet l' dierinne da Mimile et les Bribeus d' toubak.

Dispu deus ans, nos avans ossu eredjistré so ene schayete USB di 16 megas on meye [1000] di tchansons et câzaedjes e walon. Vos l' pôroz rcopyî so plaeece si vs avoz veste éndjole poirtâve. U adon, awè l' schayete a pruster, et l' revoyî a èn ôte kel vöreut bén ossu.

Houte di çoula, nosse soce a ragurniyî trinte grossès casses di « Cayés Walons » k' alént ndaler à rayixhoe [incinérateur] u rfé do papî d' ralouwaedje. S' i vos è vloz, u ki vs avoz des anêyes mancantes, emilez lu a Lucyin Mahin (lucyin53@gmail.com) divant l' 17 di may. I vos les relirè et vos les rmete li 18.

Les crakes dal Blawete et da l' Andri d' Tîne

L' ome ki covève èn où d' olifant ¹

Mareye, k' esteut-st à martchî so l' bate, resconteure si camaeråde Glawene.

- I n a tot plin des toeteas avou des Itâlyins ki vindèt des droles di legumes et d' fruts.

Et vola k' ele tome so onk ki vint des djaeyes di coco, ene sacwè k' ele n' a måy veyou.

- Cwè est ç' çoula, don, monsieu ? dit-st ele Mareye.

- C' est des oùs d' olifant, dit-st i l' vindeu po fé ene friyole.

- Veyez vs çoula, des oùs d' olifant ! Et ki fwait on avou çoula ?

- I les fât cover ût djoûs, nosse dame, vs âroz on bea ptit elefant et vos wangnoz toplin des çances avou, cial so l' bate, paret.

- Abeye, dinez m' è onk, dj' el metrè cover a mi ome, k' est tchômeu. I serè bén mî e lét k' a letchî les bayes et rloukî après les bâsheles tocosté.

Ele paye 2 uros et rinterè bén vite al mâjhône po fé cover l' où a si ome.

Et vo l' la e s' lét po ût djoûs, avou l' où inte ses djambes.

Shijh djoûs pus târd, vola Glawene ki vént vey çou l' où dvént.

- Alez s' vey mi ome, dit-st ele Mareye, vos voeroz vos-minme.

- Çà fwait ki Glawene monte a l' astaedje et k' èle dimande po vey l' où.

Mins Djhan nel vout mostrer, paret, pask' il est tot nou e s' lét et k' i n' vout nén k' l' où apice on froed. Adon, Glawene tchôke si mwin e lét po sinti çou k' l' où a divnou.

- Iy ! mondju ! Dji sin dedja l' trompe !

1. Li minme fâve a ddja stî scrîte, dins on cotoû ene miete diferin, pa Jean-Pierre Dumont (eplaidye so l' Aberteke : tapez so ene ricwirrece: dumont_2003, olifant, site:rifondou.walon.org). Li fâve do covaedje (sins l' fén « mâloniesse ») egzistéve dedja e 19inme sieke. Rilijhoz « Li Copere et l' cawôte » do minme Djan-Pire Dumont dins s' dierinne ramexhnêye « Tot tournant les pâdjes » (Muzé do Pârlaedje e l' Ârdene, contact@marche.be u thirjo@gmail.com)

Ele poite li marone

Ogusse n' est nén mwaisse e s' mâjhône. L' ôte djoû, si feme end alève tote seule.

- A kéne eure contez do rivni ? dimande-t i.

- Dji rvénrè cwand dj' end ârè l' idêye, avoz compris ! respond-t ele.

A ! li memwere ! ²

Hinri, Marcel et Houbert sont-st ashious so on ptit banc so l' boird di l' Aiwe d' Oûte.

I fwait solo, il ont bon, i djâzèt d' leus mehins.

- Mi, dit-st i Hinri, dji n' voe pus foirt Bén, c' est anoyant, paski dji cwir todi après mes berikes.

- Ki djhoz vs ?, dit-sti Marcel

- Dji di ki dji n' voe pus gote, brait i Hinri.

- Veyoz vs, dit-st i Marcel, dji n' ô pus foirt clair.

- Et vos, Houbert, kimint vs va-t i ?

- Mi dit-st i Houbert, i m' a-st arivé ir à matén ene sacwè ki m' fwait on pô sogne. Dj' esteu e lét avou m' feme cwand c' est k' dj' atake a lyi fé des mamours et k' dji ramasse ene boufe el gueuye, et k' ele mi dit: « Dijhoz don, pourcea ki vs estoz, vos m' avoz ddja cougnî deus côps cisse nute, adon, ni ratakez pus, s' i vs plait ! C' est k' c' est l' mémwere, veyoz vs, mi ! »

N a « cawe » et « cawe » !

Djâke aveut ene feme on pô bâbimene et on djoû k' il aveut monté so l' busse avou des trokes [raisins] k' il aveut fini d' magnî et k' i dmaneut la, e colwer, tot eminné avou l' cawe des trokes et l' saetchea dvins ses deus mwins, i n a s' feme ki lyi brait dispoiy li drî de busse : « Poyon ! Metoz vosse cawe e saetchea. »

Fât nén dmander li xhaxhlâde ki a a stî, dins l' otobusse !

Christian Thirion, li 26 di fevrî 2019

2. Les fâves eplaideyes cial ni sont nén todi foirt « oniesses ». Mins tot muchiant les dominnes k' on è caze vola, on s' meskeut [se prive] d' on motlî k' on n' sieve waire dins les ôtes sicrijhadjes, et k' on n' aprind seur nén adlé ses parints.

Loumire do Bon Diu u des omes ?

C' est Monsieu l' curé ki bouxhe a l' ouxh di mon Zeliye del Rouwale et ki dit à gamén :

- Mi efant, dji vén po vos apoiter li clårté et l' loumire !

Et i gn a l' gamén ki djoupe a s' mame :

- Man, c' est l' ome di l' electrike ki vént po rmete les plombs !

- C' est bon, dit-st i, ... mins nén pus târd, endon !

André Mottet, li 18 di nôvimbe 2018

« Noss' lingadje » 200 pâdjes di franc rire (15 €)
Racsegnes : andremottet47@gmail.com

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tåves di rcåzedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes: Claudine Voz claudinevoz@hotmail.com

Copinreye di Libin

Tåvlêye di rcåzeus d' walon moennêye pa Jean-Marie Otjacques. Li dierin vénrdi do moes di 2 eures a 4 eures di l' après-nonne al mâjhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' egljhe). Racsegnes: Emilie Lecuire, Culture Haute-Lesse: 061 413 391 et 0498 172 467

Cactaedjes di Måmndiy

Po 2019: les londis 14 et 28 di djanvî, 11 et 25 di fevrî, 18 di mâss, 11, 15 et 29 d' avri, 13 et 27 di may, a ût eures al nute.

Racsegnes: info@rcw.be

Tåvlêye di walon d' Rotc-hfoirt

Les deujhinme et cwatrinme mierkidis do moes. Sâle del pârotche (rowe di Bhogne, 45, sol costé d' l' egljhe). Dimandez cwè a Ziré Malet: d.maletsonveau@skynet.be

Copinreye di Tchårnoe (Tchournè, Charneux-Harsin)

Sâle do viyaedje, li 3inme mårdis do moes Racsegnes: Jean-François Culot: nwaregodu@skynet.be

Cåzreye e walon d' Gouvi

tos les 2inme mierkidis do moes, inte 2 et 4 eures e tchestea d' Gouvi. Racsegnes: Christian Thirion (0474 943 413; epo-na53@hotmail.com).

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mårdis, di 20 a 22 eures, å locå d' Electrabel. Racsegnes: 080 862 679.

Copinreyes do Roman Pays

Gré-Dwecea: a 2 e. di l' après-nonne, al sâle di spòrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes: Guillaume Warnier.

Perwé: Racsegnes: Andrée Flesch 081 655 520; pette-louyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand: Racsegnes: Joseph Decossaux 019 634 961.

Soçnaedje di Djmepe-so-Sambe

Li mårdis, ene samwinne so deus. On cåze did tot, mins nén d' politike ni di rlidjon Racsegnes: christiane.biname@euphony-net.be

Sicoles di walon

Univiersité des 3 côps 20 di Djiblou

tos les 15 djoûs, li djudi di 1e. 1/2 a 3e. 1/2 di l' après-nonne

Oditwere del Faculté d' Agronomie, sol site del faculté.

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrîmont

Les scoles di Bive do prétins 2019

cénk ashyinnes: les mårdis 5, 12, 19 et 25 di mâss et 2 d' avri 2019 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes: centre.culturel@bievre.be u Madi d' Orcîmont 061 511 165.

2019: Fiesse ås lingaedjes walons

Li grand raploû del fén del fiesse serè li 18 di may a Lidje, å **Muzé do Vicaedje des Walons**. Do matén, gn àrè on rapoûlaedje so les formagnîs lingaedjes [*langues minorées*] avou des djins d' ådfoû (waitîz p. 21).

Tins di cisse samwinne la, li **mierkidi 15** a 3 eures di l' après-nonne, al biblioteke di Sint-Houbert, sitrimaedje del dierinne ramexhnêye di noveles da Lucyin Mahin, « **Moudes a rvinde** », sortitrêye e francès « *Meurtres à gogo* », on live do Muzé do Pårlaedje e l' Årdene, enimådji pa José Schoovaerts. Les efants des scoles do Bork animront ene après-nonne (loukîz p. 21). Racsegnes: Emilie Lecuire 0498 172 467; atchtaedje do live: 17 € disk' å 19 di may: thirjo@gmail.com

Sol Daegntoele walon-cåzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Fimes del tévé walon-cåzante, escoles di Bive, vîs limeros del Rantoele.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 12.835 årtikes (å 11 di mâss 2019); <http://wa.wikipedia.org>

Wiccioneaire & DTW

Sol Wiccioneaire, <http://wa.wiccionaire.org>, n aveut 21.034 årtikes å 11 di mâss 2019.

Sol DTW, å 4 di setimbe 2018, gn av 30.341 intrêyes: <http://chanae.walon.org/lh/wa/dic/>

Libes programmes éndjotlikes

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Toplin des bates di dvize so li rfondaedje. Responses ås dmandes di mots et fjaedje di noûmots.

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrouve des tecses evoyîs pa les oteurs e Feller ey eplaidîs vaici e rfondou. Mins va-t i co?

Fesbok walon

Pådjes « Fesbok » avou beacôp do walon: <https://www.facebook.com> pu cweri après: Jean Goffart, Li Blawète, Pays cindruze, Djozewal Rabulets, Tchafète et Tchafiaud.

Muzé do Pårlaedje e l' Årdene

<http://www.museedela-parole.be/>

Sol waibe des ruwes walones

Pådje del Rantoele

<http://www.revues.be/lirantoele>

Waibe des pârlers d' France et d' avå vola

Vos ploz awè l' mape del Beldjike, avou ene grosse cwénzinne di ponts walons, mins eto picård, gâmès, lussimbordjwès, wess-flamind et limbordjwès.

<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>

Rantoele 89 ervinowe do bon tins 2019

Noûmots so les sintimints (Lucyin Mahin) p. 3
 Lumumba et mi (II) (Christiane Blanjean) p. 4
 Pocwè l' veyeut on voltî, l' Patrice ? (P. Sarachaga) p. 4
 Dismonteu d' riketes (responda da Dimitri François) p. 5
 Ralîs d' otos pus ecolodjikes ? (Jean Goffart) p. 6
 Cwand l' fotchrê s' dispiete (L. Mahin & Li Houûlote) p. 7
 Plat fou-pays a môde djotrece (Georges Sfasie) p. 8

Belès-letes

- * Li catchete (IV) (Jacques Desmet) p. 9-10 & 15
- * Niyêye (Louis Marquet / Joseph Docquier) p. 15
- * Creyâcion do monde (André Mottet) p. 16
- * Prétins (Charles d'Orléans / L. Mahin) p. 16

Fotos del Walonreye tins do bontins p. 11 & 14
 Fâves-fotos da Jean Goffart & Christian Thirion p. 12-13

Les pourceas did dintins (II) (A. Wanlin & J. Leboutte) p. 17
 Piyote di l' Izer (live da Pierre Lazard) p. 18
 Dire u tchanter sol Bon Diu (J. Rathmès, R. Joelants,
 Kids United) p. 19
 Letes di ciberrôbaleus p. 20
 Fiesse e Bork ey a Lidje e moes d' may p. 21
 Crakes del Blawete et fâviretes da André p. 22

